

Алдр Октябрьск социалистическ революцин дөчдгч джил

1957 джилин ноябрин 6-д СССР-н Деед Советин өөнин сессий деер
үр Н. С. ХРУЩЕВИН кесн доклад

Деед Советин депутатир!
Советск Союзин көдлмшчнр, колхоз-
делалгени!
Советск Союзин өңиг болгънас Советск Союзур
өңгөлдүн ори-нутгудин мана күндтә гии-

Деед Советин Президиумин, Советск
Союзин, Советск Союзин Коммунистическ
Централын Комитетин нерн деерас болн
өңгөрдәр, Алдр Октябрьск социалистическ
революцин дөчдгч джилдин өдн болджах ик гидг
өңгөрдә талдн халун менд келдәнә!
Альх ташлдан).

Советск Союзин хөтл балгъснд, Деед Совет
Союзинин общественностин элчиртә болн газдин
өңгөрдә ирси гиичиртә хамдан кегч байрин
өңгөрдә. Октябрин 40-ч өдн—СССР-т
социализмин байр-бахин, цуг нарт делкән
күч-көлсч өмтнә байр-бахин өдр бол-

Социалистическ революц күмн өмт-
нә алдр ик чиртә. Арасән пролетариат,
крестьян улста хамдан, алдр Ленин толгъа-
ншевикудин партин гардвртагъяр, йосиг
өңгөрдә авал, общественн болн государственн
өңгөрдә токтахла, делкә кевтән сүрәрин догд-
нә бәасми. Нарт делкәд түрүн болгч көдл-
нә болн крестьянмудин государств, ноол-
нә диилврин туурмджар әрвслгдсн социа-

революционин Улан тугиг, марксизм-лени-
нәд тугиг ик өбдән өргсми.
Социалистическ революцин дөчдгч өднин өдрлә,
Союзин олд келн-өмтс, социализмин
дөчдгч джилдин цуг күмн өмтнә өмн үзү-
нә өңгөрдә. Мана орн-нутгин көдлмшч
өңгөрдә, нарт делкән көдлмшч джисәнә от-
нә негн болджанавдн гидж даньгинд тооп-
нә бәрсн диилврмудн, цуг орн-нутгу-
нә көдлсчрин диилвр гидж санад, күмн өм-
нә социализмин болн колониализмин цевәс
өңгөрдә алдр төрт, шин, социалистическ өб-
нә өңгөрдә төрт күргч эврәнн дөннүлән
өңгөрдә билә.

Социалистическ революц дөчдгч өдрин гердлж,
Социалистическ Төрснә алдр хаалгын толлдж,
өңгөрдә, цуг советск өлн-өмтн, прогрессивн
өңгөрдә кевтән, укл уга мөнък ухань, рево-
люцин дөчдгч уйдл уга зөрмгн күч-көлсч
өңгөрдә улсд коммунизмин диилврин төлә ноол-
нә өңгөрдә өңгәсн, өгә чигн бәәх куунә герлтә
Владимир Ильич Лениннә нериг энъ-зах
өңгөрдә амлдж келдәцхәнә. (Шуугата улан
өңгөрдә).

Социалистическ революцин дөчдгч өдн болхд
өңгөрдә Ильич ингдж өргмдгтәгъяр бичлә:
"Хүвд Советск государствиг эклдж гос-
тә үчүр, энүгәрин цуг делкән тууджин шин
өңгөрдә капиталистическ орн-нутгудар дажргд-
нә өңгөрдә улан шин джиргълур, баячудин диил-
врин пролетариатин диктатурур капиталин да-
нә империалистическ дәддәс күмн өмтиг
өңгөрдә йовдж йовх шин класс нойлгъна
өңгөрдә эклж кишг манд тусснд бидн бахтх збв-
нә өңгөрдә чиги бәәнәвдн". (Соч., 33-ч том,
өңгөрдә).

Социалистическ революцин дөчдгч өдн болхд
өңгөрдә Ильич ингдж өргмдгтәгъяр бичлә:
"Хүвд Советск государствиг эклдж гос-
тә үчүр, энүгәрин цуг делкән тууджин шин
өңгөрдә капиталистическ орн-нутгудар дажргд-
нә өңгөрдә улан шин джиргълур, баячудин диил-
врин пролетариатин диктатурур капиталин да-
нә империалистическ дәддәс күмн өмтиг
өңгөрдә йовдж йовх шин класс нойлгъна
өңгөрдә эклж кишг манд тусснд бидн бахтх збв-
нә өңгөрдә чиги бәәнәвдн". (Соч., 33-ч том,
өңгөрдә).

Социалистическ революцин дөчдгч өдн болхд
өңгөрдә Ильич ингдж өргмдгтәгъяр бичлә:
"Хүвд Советск государствиг эклдж гос-
тә үчүр, энүгәрин цуг делкән тууджин шин
өңгөрдә капиталистическ орн-нутгудар дажргд-
нә өңгөрдә улан шин джиргълур, баячудин диил-
врин пролетариатин диктатурур капиталин да-
нә империалистическ дәддәс күмн өмтиг
өңгөрдә йовдж йовх шин класс нойлгъна
өңгөрдә эклж кишг манд тусснд бидн бахтх збв-
нә өңгөрдә чиги бәәнәвдн". (Соч., 33-ч том,
өңгөрдә).

Социалистическ революцин дөчдгч өдн болхд
өңгөрдә Ильич ингдж өргмдгтәгъяр бичлә:
"Хүвд Советск государствиг эклдж гос-
тә үчүр, энүгәрин цуг делкән тууджин шин
өңгөрдә капиталистическ орн-нутгудар дажргд-
нә өңгөрдә улан шин джиргълур, баячудин диил-
врин пролетариатин диктатурур капиталин да-
нә империалистическ дәддәс күмн өмтиг
өңгөрдә йовдж йовх шин класс нойлгъна
өңгөрдә эклж кишг манд тусснд бидн бахтх збв-
нә өңгөрдә чиги бәәнәвдн". (Соч., 33-ч том,
өңгөрдә).

Социалистическ революцин дөчдгч өдн болхд
өңгөрдә Ильич ингдж өргмдгтәгъяр бичлә:
"Хүвд Советск государствиг эклдж гос-
тә үчүр, энүгәрин цуг делкән тууджин шин
өңгөрдә капиталистическ орн-нутгудар дажргд-
нә өңгөрдә улан шин джиргълур, баячудин диил-
врин пролетариатин диктатурур капиталин да-
нә империалистическ дәддәс күмн өмтиг
өңгөрдә йовдж йовх шин класс нойлгъна
өңгөрдә эклж кишг манд тусснд бидн бахтх збв-
нә өңгөрдә чиги бәәнәвдн". (Соч., 33-ч том,
өңгөрдә).

Социалистическ революцин дөчдгч өдн болхд
өңгөрдә Ильич ингдж өргмдгтәгъяр бичлә:
"Хүвд Советск государствиг эклдж гос-
тә үчүр, энүгәрин цуг делкән тууджин шин
өңгөрдә капиталистическ орн-нутгудар дажргд-
нә өңгөрдә улан шин джиргълур, баячудин диил-
врин пролетариатин диктатурур капиталин да-
нә империалистическ дәддәс күмн өмтиг
өңгөрдә йовдж йовх шин класс нойлгъна
өңгөрдә эклж кишг манд тусснд бидн бахтх збв-
нә өңгөрдә чиги бәәнәвдн". (Соч., 33-ч том,
өңгөрдә).

Социалистическ революцин дөчдгч өдн болхд
өңгөрдә Ильич ингдж өргмдгтәгъяр бичлә:
"Хүвд Советск государствиг эклдж гос-
тә үчүр, энүгәрин цуг делкән тууджин шин
өңгөрдә капиталистическ орн-нутгудар дажргд-
нә өңгөрдә улан шин джиргълур, баячудин диил-
врин пролетариатин диктатурур капиталин да-
нә империалистическ дәддәс күмн өмтиг
өңгөрдә йовдж йовх шин класс нойлгъна
өңгөрдә эклж кишг манд тусснд бидн бахтх збв-
нә өңгөрдә чиги бәәнәвдн". (Соч., 33-ч том,
өңгөрдә).

Социалистическ революцин дөчдгч өдн болхд
өңгөрдә Ильич ингдж өргмдгтәгъяр бичлә:
"Хүвд Советск государствиг эклдж гос-
тә үчүр, энүгәрин цуг делкән тууджин шин
өңгөрдә капиталистическ орн-нутгудар дажргд-
нә өңгөрдә улан шин джиргълур, баячудин диил-
врин пролетариатин диктатурур капиталин да-
нә империалистическ дәддәс күмн өмтиг
өңгөрдә йовдж йовх шин класс нойлгъна
өңгөрдә эклж кишг манд тусснд бидн бахтх збв-
нә өңгөрдә чиги бәәнәвдн". (Соч., 33-ч том,
өңгөрдә).

Социалистическ революцин дөчдгч өдн болхд
өңгөрдә Ильич ингдж өргмдгтәгъяр бичлә:
"Хүвд Советск государствиг эклдж гос-
тә үчүр, энүгәрин цуг делкән тууджин шин
өңгөрдә капиталистическ орн-нутгудар дажргд-
нә өңгөрдә улан шин джиргълур, баячудин диил-
врин пролетариатин диктатурур капиталин да-
нә империалистическ дәддәс күмн өмтиг
өңгөрдә йовдж йовх шин класс нойлгъна
өңгөрдә эклж кишг манд тусснд бидн бахтх збв-
нә өңгөрдә чиги бәәнәвдн". (Соч., 33-ч том,
өңгөрдә).

Социалистическ революцин дөчдгч өдн болхд
өңгөрдә Ильич ингдж өргмдгтәгъяр бичлә:
"Хүвд Советск государствиг эклдж гос-
тә үчүр, энүгәрин цуг делкән тууджин шин
өңгөрдә капиталистическ орн-нутгудар дажргд-
нә өңгөрдә улан шин джиргълур, баячудин диил-
врин пролетариатин диктатурур капиталин да-
нә империалистическ дәддәс күмн өмтиг
өңгөрдә йовдж йовх шин класс нойлгъна
өңгөрдә эклж кишг манд тусснд бидн бахтх збв-
нә өңгөрдә чиги бәәнәвдн". (Соч., 33-ч том,
өңгөрдә).

Социалистическ революцин дөчдгч өдн болхд
өңгөрдә Ильич ингдж өргмдгтәгъяр бичлә:
"Хүвд Советск государствиг эклдж гос-
тә үчүр, энүгәрин цуг делкән тууджин шин
өңгөрдә капиталистическ орн-нутгудар дажргд-
нә өңгөрдә улан шин джиргълур, баячудин диил-
врин пролетариатин диктатурур капиталин да-
нә империалистическ дәддәс күмн өмтиг
өңгөрдә йовдж йовх шин класс нойлгъна
өңгөрдә эклж кишг манд тусснд бидн бахтх збв-
нә өңгөрдә чиги бәәнәвдн". (Соч., 33-ч том,
өңгөрдә).

чирин гарт өгхәр кеджәсн эн политикд меньше-
викүдин болн эсермүдин партыс дөнъ болджац-
хасми. Зугл негхн партыс көдлмшч классин болн
күч-көлсч крестьян улсин үндснн сәәгъинь
хәәддж, цуг өлн-өмтнә күслин болн күләврнн сәә-
гъинь хәәгч йоста гидг патриотическ болн рево-
люционн күчн-чидл болдж босси бәасми. Эн—ма-
на цагин ухань, нернь, тоомсрнн болгч—больше-
викүдин ленинск алдр партыс бәасми. (Удан альх
ташлдан).

Коммунистическ партин эргнд батар хамцад
мана өлн-өмтн, энүнә ардас итклтәгъяр дахдж,
хүвтә, герлтә иргчүр—социализмүр күрх хаалгъ
күмн-өмтнд татлж өглә. Эн тууджд урднн таньд-
дал уга, шин хаалгъ билә. Мана орн-нутгин кө-
длмшч класс, күч-көлсчнр өмтин түрүн болдж
эврәннн хувин эзнн болцад, социалистическ
диилврмудн харсхдан күмнд үзгдәд уга күдрән,
баатрн болн зөрмгән гаргәлж үзүләд, револю-
ционн төрт хуврлән уга итклтәгъән болн үнн-
седклтәгъән медүләд, харгъсн харшлтиг
болн зовлнәд тесдж давдж гархд чирг-чидмгъ-
гән гаргәд, баячудин өмнәс зөрдж, баячуд
уга шин, социалистическ обществ тосгъхд уйд-
нго зүткиджән болн йоста гидг эгл олян күнъкл
ухатагъан үзүлдж медүл.

Арасәд пролетарск революц диилснлә импери-
алистир эвилджд чадшго бәасми. Тедн эн револю-
цилә эвилджд эс чадлж учрнн, мана орн-нутгин
экономическ мухлалхар седжәсн телнә зуранн
хамх тусси деерән, нег үлү, капиталистическ цуг
орн-нутгудин пролетариатд, колониисн келн-өмт-
ст Октябрьск революц сүрәлкүлгч үлгүр болад,
империализмин нарт делкән системд цугтараднн
күүргч цоклгән болдж гарсна учр бәасми.

Тууджин ишклдиг хәрү цухрулхар седлж, им-
периалистир маниг граждәнн дәәнлә хәргзулад,
социалистическ революцин өлгәднн зертә-зевтә
гарар боорлдж алхар седлж, дәәнә интервенц кев.
Мана орн-нутгин өлн келн-өмтс догшин ноолда
кегъәд, Октябрин диилврмудин харслж авб. Рево-
люционн хортдин өмнәс, Советск Арасән күч-көл-
счнрлә хамдан, революционн ухан-серлтә китајск,
венгерск, польск, югославск, финск, румынск,
немецк, чехословацк үүрмүдәс, тингхд Советск
Арасәд бәәнәсн нанн чигн орн-нутгудин күч-
көлсчнрәс бүрдсн интернациональн частьс дәәлл-
лдж йовдхасми. Цагъачудин гвардейчнрлә болн
интервентирлә нооллхд багъ наста Советск рес-
публикд цуг орн-нутгудин көдлмшч класс, күч-
көлсчнр ик гидгә дөнъгән күргсми. Эврәннн
йосан, эврәннн диилврмудн харсдях көдлмш-
чнр болн крестьянмүл, кемрджән эдн ни-негтә,
социализмин ухан-серләр сүрәлкүлгдсн болсн

көдн—күмнд диилгдшгонн ил үзүлдж медүлгдв.
Интервенц келгънн кү тусхла, империалистир
экономическ бүслвр кегъәд, багъ наста Советсин
Республикиг боорлдж алхар седлхәв. Болв совет-
тск өлн-өмтн, цуг орн-нутгудин көдлмшч классин
болн күч-көлсчнрин дөнъгтәгъяр, нарт делкән
реакцин тер хар-санаг бас цуцлдж таслв.

Капиталистическ бүслврт бәәгъә бәәддж, нарт
делкән империализмин харшлтин өмнәс тасрхан
уга ноолда кегъә бәәддж, классин хортна галзу
сөрглцлгын хамх цокад, Советск Союзин күч-
көлсчнр Коммунистическ партин гардврт, туудж-
лгч ахр болзин дунд социализм тосхв. капита-
лизмин цевәс мөлтрсн өлн-өмтнә туургсн үүдәгч
чидлиг, әвртә гидг тосхлт деддгч күч-көлснә
чидлиг эдн цуг нарт делкәд үзүлдж медүл.

Түрүн тавад джилмүдин эргнд кесн советск
улсин күч-көлснә, юмла үлгүрлдж болшго баатр
үүлврмүдиг цуг орн-нутгудин күч-көлсчнр, цуг
прогрессивн күмн-өмти оньган сулхл уга, седк-
лин ик гидг таасмдгтәгъяр хәләддж, Советск го-
сударствин диилврмүдт байрлдж бәәцхәв.

Тингә бәәсн бийнн, нарт делкән империализмин
толгъачнр Советск Союзиг уга кедж күүчх цусц-
махч зурагъан хадгъла бәәцхәв. 1941 джил импе-
риалистир эврәннн өмтин галзу цоклтин күчн
болгч—гитлеровск фашизмг мана Төрснүр түк-
рдж тәвб. Фашистск булагъачнр итклән барсн
дәврлгъ кегъәд, маниг күчәр орулсн дән Совет-
ск йосна батиг, социалистическ государствин чид-
лиг болн әмрүлгч күчиг догшин кевәр шүүлдж
хәләлгн болв.

Советск өлн-өмтн болн энүнә күчтә зертә-зев-
тә церг нарт делкән хойрдгч дәәнә күндин икнъ-
кинн бий деерән тесдж даав. Эдн эврәннн Төрс-
кнәннн сулхврнр болн тустан бәәлгын харсдж
авсн деерән, фашистск мухлалгъна әәмшгәс
күмн өмтиг харсдж авлгъна төрт негиг йилгъч
эркн дөнъгән күргв. Эн диилврн чирин тускар
тагчк бәәхәр, эс-гидж эн диилврн чиринг багъ-
рулхар седг зарм улс бәәцхәнә. Болв советск
өлн-өмтнә туургсн үүлврнр өлн келн-өмтнә
ухан-седкләс, тууджас кен чигн биллдж хайдж
чадхн уга! Уклн дәәллдәд фашистск цергиг
хамх цоклдж күүчсн баатр дәәчнриг мана цагин
өмтс бәәтхә, иргч үй улс мартлго, мөнъкинд
әрүн кевәр сандж, күмн өмтин герлтә иргчиг
харсдж авсн улсиг мартлго чеедждән хадгълц-
хах.

Советск өлн-өмтнә болн энүнә күчтә Зертә-
зевтә Церглә ээм-ээмән цацулдж, Польшин,
Югославин, Чехословакин, Албана өлн-өмтс, цаа-
ранднн болхла Румынә, Болгарин, Европин нанн
чигн орн-нутгудин зертә-зевтә цергүд германск
фашизмин өмнәс сөрдж зөрмг ноолда кецхәв.
Японск империализмиг хамх цокх төрт Китдин
героическ өлн-өмтн болн энүнә туургсн Олн-өмт-
нә сулхврнн церг әвртә гидг дөнъгән күргв.
(Альх ташлдан). Сулхврт дурта өлн келн-өмтс
гитлеровск Германия болн японск милитаризмин
өмнәс цугъар негдлж ноолда кехд Америкн
Соединенн Штатсин, Англин, Францин, болн ан-
тигитлеровск коалицин нанн чигн орн-нутгудин
өлн-өмтс ик гидг илчән күргцхәв.

Нарт делкән хойрдгч дәәд гитлеровск фашиз-
миг болн японск империализмиг күүчдж, туург-
сн диилвр бәрснә ашд Европин болн Азийн зәр-
м орн-нутгудин өлн-өмтс капиталистическ болн
колониальн далжрлтин дбрәцуллгънәс мөлтрәд,
эврәннн хувин эзнн болад, социалистическ тосх-
лтин хаалгъд орцхав.

(Цааранднн 2-ч халх).

Ур Н. С. ХРУЩЕВИН докладин цаарандкнь

Хрущевин революционн ноолдана йовулт дуг нүүрт йовгч, революционн Коммунистическ парть гарад, Эн партин гардврт Арэсан куч-дэж джилин революцион болн 1917 джигд хурал гаталж гарад, мана орн-нугтин болн келн-амтни даджрлтиг мөнх-революц Октябрьск социалистическ революц Октябрьск Советин йос баг-тунгтин амтиг сулдхв, цуг куч-дэж гидг адл зов эдлггнэ, цуг олон-мет бэйлгнэ эклц татв.

болн даджрулддхв класс бэйггэ йоса гидг тегш зов уга, бэйх чигн марксизм-ленинизм сургьна. Социализм дэжрч классмуд уга кегдсн, даджрч уга кегдсн обществ токталг-дэжрч Октябрьск революцион алдр чинр

ноолдана авч бэрдг маниг, марксист-ула улс гидж хара бишдэн шоодцхад Октябрьск революц дала ик амтс бэйлггэжрч келцхэнэ. Йосар болн джигд Октябрылэ баячудин йосиг кэглэжрч болн салдсмудин зертгэжрч кегдсн болв чигн, дала ик уга кегдлэ. Зимн дворец дэврдж салхаснь болв чигн дегд баггар амтн тууджин документэс медгнэ. Революц хбн кэглэжрч класс чань угагар бэрдж, ор-нугт болснь бас сэйнар медгнэ: революционн бослгэнд орлцсн, улгүрнэ, йосар генералмудиг 1917 джил "амн бааранэс сулдхвсмн. Иим арүн седкшн элчнр пролетарск революцион чидл угагар гидж тоолцхасн бэйлгтэ. Хольвлгдн Советск йосна омнэс зертгэжрч бэрдж, орн-нугтг граждасн да йосар революцион доньндж, шудн күртгэжрч агсгдсн Германи, Англин, Францин, Япон болн нань чигн орн-нугтудин амтиг босцхав. Арэсан кэглэжрч класс, Коммуна эндүсиг, 1905 джигдин болн йосар февральск революцион дамшлтиг сэнэл, эврэннь революционн дилврэн зертгэжрч босцхав зөвтэ болсн.

гражданск дэйна болн газдин орн-нугт-революцион джилмудт уданд, күчтэ чаньгэ болснд большевикуд, кэглэжрч класс болн партин гэмтэ биш, революцар хольвлгдсн классмуд, нарг делкан капитализмин революц-чидлэ хамдан гэмтэ бэйсн. Октябрьск революц—хамгин ор-нугт революц болжа гэхлэ, кесг сай куч-кэглэжрч дадж-рч амтлггнэ сулдхлэ, Арэсан цуг олон-амтн дэжрлгнэ сулдхлэ, орн олн зертгэжрч үлдрүр босхлэ, демократин хам-гин янз—социалистическ демократий, куч-дэж, цуг олон-амтнэ демократий тогтала.

революц производствин средствиг йосар буудалж авад, терүг олон-дундин зборт куч-кэглэжрчт госуларств залд, олон-дун-ин производств бсдж-бэрджүлд аргь уган ту-ууча худл зайньс гаргыцхасн. Эн га худл кэбсчэ болвэ мет хагьрсн!

болн куч-кэглэжрч даджрлгнэ бэйх куч-кэглэжрч улунь, бийиннь тблэ кэглэжрч—даджрч кэбсчэ-дорхнь улунь, зурагар бсдж-рч йовх экономик—зура уга производств-д хамгин ик ору орулхар зүткдг произво-дхонь агьу ик улунь СССР-т социализм то-дун джигдин дамшлтас иткмдггэжрч байна. Социалистическ тосхлт кесг сай куч-дэж-амтсн шунлтиг үзгдэд угагар бэрдлү-д цуг олон-амтнэ социалистическ дэрдлэнд тодрхагар үзгдэ.

социалистическ тосхлтин үлгүрлдж болшго ик зертгэжрч кунд кэбсчэ Коммунистическ парть кэбсчэ правительств, социализм тосхлгнэ кунд зурагар гардвр кедж, орн-нугтин кэбсчэ келгнэ, селанэ эдл-ахуг кол-лективизировать келгнэ, культури революц кел-гнэ го хаалггар йовлггнэ адл уга куч-дэж

хамгин чик хаалгь бэйсн. Капиталистическ бэйлгд бэйсн мана орн-нугт зуг эврэннь индустрий тогталгна доньгар пролетарск партин дилврэг батлдж чадх бэйсн, эврэннь бэйлггнэ иткүлдж, тегэд олон-амтнэ эдл-ахуг техникяр шинэс агсггнэс иштэггэр бэрджүлггнэ тэрдүдиг дилврэггэжрч кунд бэйсн. Зуг крестьян улсин үүрмг эдл-ахуг кооперировать келгнэ болн социалистическ

ик-ик селанэ эдл-аху токталгна доньгар орн-нугтин амтсн хамгин ик-зунь болгч крестьян улсин зун джилмудин түрү-зүдүггэс гарггэж, теджин шин дэжрч токтадх шунггэ кевэр орлц-үлдж чадх бэйсн. Зуг культури революц кел-ггэж кучаснэс иштэггэр сургүл-эрдм уга болн харньгуг—хаана Арэсан үлгдэс эн хату үлгдиг уга кедж, наукин болн культури дилврүмүдиг олон-амтнэ сэй хэйлггнэ тэвдж чадх, шин, йоса гидг олон-амтнэ интеллигенц токтадх, наукин болн культури бсдж-бэрджүлггнэ агьу кучтэ бэрдм тэ-ктлдж чадх бэйсн.

Эн ик хату зовлөгтэ хаалгь бэйсн. Алдр куч-дэж—социализм тосхлг кучахин тблэ ноолданд бэрдэн бурдэмдж, тэрдм мет хату диг-даран, үлдрүртэ сед-вар болн амн арвлл уга кэблггнэ керглгддэж-сн. Йосна тблэ кесн революционн ноолданд эврэн-тэ гидг героизм үзүлсн кэблмшч класс цуг эн үр-тэ чинрэн социализм тосхлгнэ дэлгч кэблмштэн үзүлдж, эврэннь омгшгач үлгүрэн кесг сай кре-стьян улсин, цуг советск олон амтиг бийсиннь ар-дас дахулсн. Мана орн-нугтин куч-кэблсчир хату-мүтүггэс болн түрү-зүдүггэс сүрдл уга, үзгдэд уга ахр болзгт бгдгэ цагин техникяр агсгдсн кучтэ индустрий токтасн.

Коммунистическ парть болн Советск йосн, эврэннь цуг үлдрүртэн, Ленинэ йилгүврэр болхла—нарт делкэд хамгин эврэн гидг чидл болгч кэбл-мшч классин болн крестьянстин кучүгдшго ни-цэнд түшдг тблэдэн социализмин тосхлтин тэрд-үдиг дилврэггэжрч кучасн.

Келн-амтнэ ленинск политик дарандь кучаггнэ ашд СССР-т олон келн-амтсн иньгүлгнэ багвр, олон амтсн экономическ болн культури адл би-шиг уга кесх тэрдүгд түрүн болдж хагьлгдв. Цуг союз республикяр бгдгэ цагин кучтэ про-мышленность токтадх, кэблмшч классин болн ин-теллигенцин олон-амтнэ калдрмүд бсдж гарв, кев-ян-зарн келн амтнэ, үндсн-чинрэн социалистическ культури цуг халхар бсдж-бэрджв.

Түрүн тавн джилмудин эргид мана орн-нугт экономическ хоордж йовсн орн-нугтасн индустри-альн-колхозн кучтэ орн-нугт—социализмин куч-дшго түшгт хуврэгдсн. Советск Союз тингхд яма-рин ик кучтэ болсиг Тэрскайн харслгна Алдр дэйнд, терүнэ галд советск строй кучр кунд шувур даагад, улм икэр батрдж ташхсн советск олон-амтнэ бэр-сн дилвр тодрхагар үзүлсн.

Суулин цагин эргид экономикин болн культу-рин бсдж-бэрджүлгнэ, олон-амтнэ бэйлгд-джиргэл бэблүлггнэ, шин дилврүмүл Советск Союз бэр-сн темдлгддэжнэ. Дэйна бсн шавиг эдгэггэд, мана орн-нугт улм түргн ишкдлэр уралан йовб.

Советск йосна джилмудин эргид орн-нугтин эко-номическ бсгтин кучангүгүсиг иим тооггар ахрар үзүлдж болхмн.

Болд хэйлггнэ 1913 джилд 4,2 сай тонн бэйс-нэсн 1957 джилд 51 сай тонн күрч бсв. Кемрджэн 1913 джилд мана орн-нугт цб гаргьлггэрн Англ-д-дорхнь 2,5 холван багь, Франц-дорхнь багь бэйсн болхла, ода бидн Англэ, Франц болн Бель-гий хамдан гаргьгд цбд-дорхнь зөвэр ик цб гаргьнавлдн.

Ода СССР нүүрс гаргьгд авлгарн Европд түрүн орн, нарт делкэд хойрлгч орн эздлжнэ, нефть гаргьгд авлгарн нарт делкэд гурвалч орн эздлжнэ. 1913 джилд дуньгүлүлхлэ, нүүрс гаргьгд авлгэн—29,1 сай тоннас, 1957 джилд 462 сай тонн күрч бсв, нефть гаргьгд авлгэн—9,2 сай тоннас, 98 сай тонн күрч бсв. Давсн джил нефть гаргьгд авлгэнэ зугл ганцн бслтнэ, ре-волюционн омн Арэсан джилдэн гаргьгд авлг цуг нефтэс кус-дундур холван шаху ик болв.

Электрэнерг гаргьлгнэ 1913 джилд 1,9 мил-лиард киловатт-час бэйснэс, 1957 джилд 210 миллиард киловатт-час күрч бсв. Октябрин 40 джи-лин бон күрл болзгасн урд кучүднэ кедж дууссн ганцн зүг Куйбшевск гидростанци 1913 джилд Арэсад цуг электростанц гаргьгд бгчэсн цуг электрэнергст-дорхнь тавн холван ик элек-трэнерг джил болгн гаргьгд бгхмн. Советск йосна джилмудт промышленность кэблмшчиг электрэнергяр агсггнэ 20 холван бсв. Цуг бал-гүсүлд, кэблмшчнрин поселкэ кевтэн гишнэ, колхозмудин гурвалггэс улунь электрифициро-вать кегдв.

Олон-амтнэ эдл-ахун цуг халхсн техникеск про-грессин улнь болгч маши тосхлгнэ тускар болхла, 1913 джилд дуньгүлүлхлэ, маши тосхлгнэ болн металл эд-бод келгнэ продукц СССР-т 200 холванас үлгүрч бсв.

гьлгнэ—74 холван бсв. Советск Союзин экономикин бсгтин туск тоог хэйлггнэ Советск госуларствин бэйх дэчн джиглэс хбл шаху джилнэ манур бсгсн дэйнд болн терүнэ хббдк эдл-аху хэру тосхлгнэ цагт гаргьлгсиг санх кергтэ. Тер учрар, СССР-н промышленностьн тийм кучтэ бэблггнэ дэчн джи-лин эргид биш, хбрн—хбрн хойр джиглин эргид кучагдсн болг.

Советск экономикин бсгтд болн олон-амтнэ бэй-дл-джиргэл бэблүлхд Советск Союзин омнэс кесн империалистнрин дэйна авантюризман харш-лтан күргснэ тускар адг-ядхдан иим то келджнэ. Гитлеровск Германи итклэн барсн дэврлгнэ СССР-н олон-амтнэ эдл-ахуд, дэйна гару, оккупа-нтнрин эздлж авсн райодин промышленностьн болн селанэ эдл-ахун орун цаг зуурин геелтлэ хамдан, 2 триллион 569 миллиард арслнэга гару үзүлв. Кемрджэн эн агьу ик мөнбигч тэвкүнү тосхлгт—заводмуд болн фабрик, тэрдм хаалгьс, электростанц, амтн бэйлг гермуд, олон-амтнэ эд-лг эд-тавр элвгэр кедж гаргьлггнэ олзлсн боло-лхла,—манд метериальн зббр кезанэ элвг дала болх бэйсн.

Тийм болв чигн Советск Союз эврэннь эконо-микэн кучангүгүстэггэр бсгдг-бэрджүлдж йовла, бсгдг-бэрджүлэ чигн бэйна. СССР-т кегдсн про-мышленн производствин нег улү—цуг экономик-ин улсин улнь болгч—кунд промышленностьн иим түргн бсдж-бэрджүлггнэ туудж медэд уга билэ. Промышленн производствин кемджэ 30 холван дуньгэ икүлүкин тблэд Америкин Союди-ненн Штатмудт, Германи болн Англэ 80 джи-лэс авн 150 джил күрл керглгдх бэйсн.

Промышленн продукц кедж гаргьлггнэ цуг кемджэггэрн Советск Союз Европин капиталистическ ик-ик орн-нугтудиг—Англин, Франциг, Запади Германиг кезанэ ардан холд үлгдэсн. Амн болгнэ тоод продукц кедж гаргьлггэр хамгин икэр бснн ка-питалистическ орн-нугтудиг, тер тоод США-г чигн тууджлгч ахр болзгт кучд дахв тэрд кучангүгүс-тэггэр хагьлгддэжнэ.

Общественн шин строй дилхн тблэд куч-кэбл-снй производствинность таслгч чинртэ болдгиг В. И. Ленин кесг дакд лавлдж келсн. Револю-ционн омн Арэсад куч-кэблснй производствинность США-д-дорхнь кесг холван дора билэ, тер мет Ан-глэ болн Франц-дорхнь зөвэр дора билэ. Олгэ цагт СССР куч-кэблснй производствинностэрин Англиг болн Франциг кучдг лавад, США-г кучдг йов-на. 1913 джилд дуньгүлүлхлэ, промышленностьд куч-кэблснй джилд производствинность СССР-т арви дундур холван дуньгэ бсв, США-д болхла 2,3 холван бсв. Манд куч-кэблснй производствин-ностин наукин болн техникн кучтэс бэрднэ орлцүл-лгьнас, механизаци болн куч-кэблснй бэйлл ясуул-лгьнас иштэггэр бсдж йовхиг темдлж кергтэ.

Промышленностин, түрүн болдж кунд индуст-рий түргэр бсдж-бэрджүлгнэ селанэ эдл-ахуг со-циалистическ кевэр хуврүлггнэ тулкурн болсн.

Йосан гартан авсна хбн пролетарск революцион эн хату кунд тэриг хагьлггнэ ганцн чик хаал-гьгнэ ленинск кооперативн зура заасн. Колхозн тосхлт диллгнэ СССР-г нарт делкэд, газр эдл-лггэр хамгин ик орн-нугтг хуврэн. Цуг советск крестьян улс колхозмудт негдлчхав, орн-нугтг 80 миньгэ шаху колхоз бэйна. 5800 совхоз—соци-алистическ ик-ик предприятие токтадх, тедн 55 сай шаху гектар тэрдэн бэйна, эс гидж орн-нуг-тин цуг тэрдгд газрин 25 процентнэ. Социалистическ селанэ эдл-ахуд кучтэ метериальн-техникеск көрнэ бэйна. Колхозмудин болн совхозмудин тэ-ранэ газрт 1 сай 632 миньгнэ трактор (15 мбнэ чидлэд тоолхла), 420 миньгнэ буудн комбайн, 660 миньгэ шаху ачлгнэ машин, кесг сай селанэ эдл-ахун талдан нэрн машид кэблдж йовхчана.

Селанэ эдл-ахуд социалистическ хуврлт болсна, селанэ эдл-ахуг бгдгэ цагин техникяр агсгсн ашд селанэ эдл-ахун производствд куч-кэблснй про-изводствинность зөвэр икэр бэйсн. Дэйна омн цагла дуньгүлүлхлэ селанэ эдл-ахуд кэблдж улсин тонь хойр холван шаху багьрсн бийнэ, селанэ эдл-ахун товарн продукц кесг холвдж бсв. Революционн омн тэрднэ ургьц хамгин икэр ургьсн 1913 джилд дуньгүлүлхлэ товарн буудл гаргьлггнэ гурви хол-ван шаху бсв, тер тоод цаган гуйрин буудл—тави холван, товарн хлопок-сырец, нарн цецг болн темсн—6 холван, шикрин свекл болн бондц 3 хол-ван бсв.

Селанэ эдл-ахун бсгтин эрки ик чинртэ девсн-гнэ, парть болн правительств селанэ эдл-ахун производствиг икэр бэблүлггнэ брнн програм кучаггнур орсн 1953 джилд болсн КПСС-н ЦК-н сентябрьск Пленумин хббдк суулин дэврн джил (Цаарандкнь 4-ч халх).

Үр Н. С. ХРУЩЕВИН докладин цаарандкнь

бол син. Селәнә эдл-ахун материалн техникеск баз чаньгьалгын, эмнг болн эмнгшрсн газр хагь-лдж тәрлгын, колхозмудиг, МТС-г болн совхоз-мудиг гардгч кадрмудар батлгын, селәнә эдл-ахун производств өбдлүлхд, селәнә эдл-ахун көдләнчирин материалн олзин өбдлүлгын, селәнә эдл-аху-д зур келгән шин диг-лара гаргьлгын бол нань чигн тедү мет мероприятыс ик нилчән бас күрг-сми. Ода селәнә эдл-аху итклтә түргәр бсдж-брг-дждж йовна.

Суулин джилмудт селәнә эдл-ахун бслтиг үзүл-гч зәрм то келхиг зөвшәрти. 1957 джилд СССР-д тәрәнә цуг агьунь 193,2 сай гектар болв, эс-гидж, 1913 джилд тәрси газрин агьугьас 75 сай гектар ик. Эн әвртә гидг күцлт болджана, болв советск йосна цуг джилмудин эргид куцагдснәс, тәрәнә газрин агьун брәл шахунь (36 сай гектарнь) сүүлин дөрвн джилд-куцагдсн йовлдд улм ик оныг тусна.

Тәрәнә газрин агьу икдүлснә болн тәрәнә ур-гч икдүлснә ашд селәнә эдл-ахун эдл-уш ху-радж авч белдлгын икәр бсв. Зәрм үзмдкнь ним. 1957 джилдин ноябрин 1-д государствин белддж авсн болн хулддж авсн буудан тонь, 1953 джилдин тини цагинлә дуньгүлхлә, 120 процент болва, тер тоод цагьан гуйрин буудә 143 процент, шкир-нин свекл—175 процент, боднц—148 процент, тем сн—179 процент, мал белддж авлгын болн хулддж авлгын—148 процент, тер тоод гахан махн—304 процент, усн болн үсәр кесн эдл-уш—190 процент, ноосн—142 процент, бндгн—165 процент. 1957 джилдин арви сарин эргид государствени про-мышлени предпрятьсн кедж гаргьсн тоснә, 1953 джилдин арви сарин эргид кедж гаргьсн тоснас 234 миньгн тонн ик, эс-гидж 68 процент ик.

Болв орн-нутгин кесг райодар, нег үлү Иджлин көвәд, Уралд, дакад Казахстана зәрм областьсәр гань хагсу болсн учрар эн джил, ниднин джил авснас багь буудә хурадж авгдв. Тини, гань-хаг-су болв чигн, эмнг болн эмнгшрсн газр хагь-лдж эдлгәнә нилчәр болм ик буудә государствд бәәнә. Эмнг газр хагьлдж эдлгән орн-нутгин экономикад ямаран ик чинр үзүлснә тускиг ним факте медүлдж келдженә. 1957 джилдин ноябрин 1-д эмнг болн эмнгшрсн газр хагьлдж эдлгәнә райодар (буудан солкчиг тоол уга) 1 миллиард 21 сай пуд буудә белдгдв, 1953 джилдин туршарт тер райодар 618 сай пуд буудә белдгдлә; Сиби-рин райодар 1957 джилдин ноябрин 1 күртл 645 сай пуд бүүдә белдгдв, 1953 бүкл джилдин тур-шарт болхла 247 сай пуд буудә белдгдсми, тер тоод зүг 1957 джилдин ноябрин 1 күртл ганцн Алтайск крайд 280 сай шаху пуд буудә белдгдв, 1953 бүкл джилдин туршарт 29 сай пуд бүүдә белдгдсми. Эмнг газр хагьлдж эдлхми гидж парти-н тәвсн тәр мана олт-әмтнә үндсн сә хәйлгнд, ко-мунистическ тосхлтин сә хәйлгнд тустаг эн тоо-тар ашддж болджана.

Селәнә эдл-ахууд уданд зөвәр ард хопрдж йовх халхнь—мал бслггын билә. Партин кесн көдлм-шин ашд бәәдл оньгдарв. Кемрджән 1953 джилдин октябрьт укр малин то революционн өмнк Арәсәд бәәсн үкр малин тоогьас зүг 4,6 сай толгьа үлү бәәсн болхла, сүүлин гурвн джилдин эргид терүнә тонь 7,4 сай толгьа, 1956 джилдин октябрьт, рево-люцион өмнк кемдженәс 12 сай толгьа үлү бсв. Малин тоогьын бслтлә хамдан малин шим-шүүс бгьгән зөвәрт бсв. 1913 джилдинлә дуньгүлхлә, махна товарн продукц 2 холван, үсн—3 холван, ноосн—3 холван, тер тоод торгьн ноосн—5 холван шаху бсв.

Түрүн нүүрт йовгч колхозмуд болн совхозмуд мал бслггәнә цаарандк аргьин болн иргичи сә-нәр шинчлдж хәйлгәд, малин шим-шүүс гар-гьлдж авлгын зөвәрт икдүлх даалгьврмуд авчав, дакад әмн болгьна тоод мах, үс болн тос гаргьлдж авлгьар бдрхн джилмудин эргид Америкнн Соеди-ненн Штатсиг күдхин тәләд ноолла делгүлхми гидж селәнә эдл-ахун күч-көлсчириг дуудчав. Партин Центральн Комитетин дөнънсн эн дуудвр, селәнә эдл-ахун күч-көлсчирин шунлтиг агьу икәр бдлүлв, цуг советск олт-әмтн нег дуугьар терүг таасв.

Эн тәриг куцахин тәлә мана орн-нутгт болсн джисән екслсн цагт эн тәр куцагдш уган тускар, бидн негл зүг пропагандиск күсл тәвсн метәр баячудин бар багь бишәр бичхәлә. Болв колхоз-мудин болн совхозмудин көдлшн, дамшлт эн хол-лгч худлиг илджк медүлнә. Мал бсдж-бргдлж-гәнә эн джилә диг—эн тәр куцагдхнә магьд угад улм икәр батдджана. РСФСР-н, Украинә, Мол-давин, дакад наадк республиксин болн областьсин т түрүн нүүрт йовчхә колхозмуд болн райол мал

бсдж-бргдлжхн тәлә ямаран бргмджтә кевәр ноолддж йовхнх хәйлт. Улгүрнә, Молдавск ССР-н Чадыр-Луинск района колхозмуд 1956 джилдин туршарт зун гектар газр болгьна тоод 34 центнер мах гаргьлдж бсн болхла, эн джилдин 10 сарин эргид—66,6 центнер мах гаргьлдж бсв. Молдавн эргид колхозмуд 1957 джилдин ноябрин 1 күртл, нид-цуг колхозмуд 1957 джилдин ноябрин 1 күртл, нид-цун джилдин ним цагт государствд орулдж бсн болн хулдсн махнас койр дундур холван шаху мах икәр бсв, терүнләри хамдан малин тоогьин цаарандк бслтиг теткв. Винницк областин Крыжо-польск района колхозмуд ниднин джилдин тур-шарт селәнә эдл-ахун газрин зун гектар болгьна тоод 38 центнер мах гаргьлдж авсн болхла, эн джилдин 10 сарин эргид 101 центнер мах гаргьлдж авб, эс-гидж койр дундур холван ик. Чувашск АССР-н Вурнарск района, Ленинә нертә колхоз зун гектар газрин тоод ниднин джил 49 центнер мах гаргьлдж авснас, 1957 джилдин 10 сарин эргид 110 центнер күргдә икдүлв.

Кемрджән социалистическ селәнә эдл-ахун көрн-гиг болн үлү сәйг эвинь олдж олзлхла, нег джи-гид эргид ямаран ик юм куцадж болхн эн. Обр-хн джилмудин эргид малин шим-шүүс гаргьлгич дегд икдүлдж болв тәр куцагдгәнә тускиг герчлгч ним үлгүрмуд олар үзүлдж болхми билә.

Урмүд! Большевикск революц бийләри әвдрт авч ирнә, цивилизац уга болдж одн гилжәнә гих бәәдлгәгәр мана бшәтнин келчхәдг худлиг советск олт-әмтнә күцлтс утан метәр талрав. Йосан әврәннә гартан [авсн олт-әмтн хамгин ахуч эзн болдгиг, эдл-уушин болн ухан-седклин шин-шин цуг зббрс цуцлртан угагьар гаргьагчнь болдгиг мана государствин дөчн джилә дамшлт иткмлжтә-гьәр үзүлв. Зүг социализмин цагт олна болн онц әврә бийин бәәдл-джиргьин цуг халхсар урал-н йовлгьна джисән хурдар, лавта олар, цуг олт-әмтн орлцлгьтагьар йовдгиг, материалн произ-водствд бсдж-бргдлжүлгәнә дангьин уралан йовл-гьин, наукин болн культурин үзгдәд уга цецгрл-гьин эн дамшлт үзүлджәнә.

Социалистическ революцион элдв сән куцлтсин негнь күфүк улд сүдлхл, телниг обществени үүл-дврт шумгьга кевәр орлулггын болджана. Советск күфүк улд эдл-ахун болн культури тосхлтин цуг халхсар кедж йовх әврәннә үүлдвртә көлл-шәрн коммунизмин дивлврн тәлә кедж йовх олт-әмтнә ноолданд, дорас бсдж йовх үйирт нүргьмдж бгьлгнд агьу ик нилчән күргнә.

Социализм, производителнь чидл бсдж-бргдждк кемджән уга икагьу селдк бгәд, олт-әмтнә бәәдл-джиргьл дангьин өблхиг күцән. Эн халхар хам-гин икәр хамцулдж үзүлгчнь орн-нутгин ору икд-лгн болджана. Национальн ору СССР-т әмн бол-гьна тоодгьар тоолхла, 1913 джилдин-дорхн 13 холван бсв. Эн цагин эргид национальн ору США-д әмн болгьна тоод койр холванас багьар бсв, Анг-ль болн Франц—зүгл 1,6 холванас әрвдг уга икәр бсв.

СССР-д социализм дивлггын—күч-көлсчирин дангьин түрмшг болгч көдлмш эс олдлгиг мөн-кинд уга кев. Мана олт-әмтнә эдл-ахууд көдлжәх усин тонь, 1913 джилд 12 сай 900 миньгәнәс, 1957 джилд 52 сай 600 миньгь күрч бсв, талла-рар келхд 4 холванас үлү бсв. Социалистическ революц мана орн-нутгудин цуг гражданмуд көд-лх, сургьулв сурх болн амрх әлл збвиг дурасн деерән терүг күцәлтиг тетгсми. Хамгин бр-өвч обще-ств болч социалистическ обществени ончта хал-хнь, дорас бсдж йовх үйирин болн олт-әмтнә тус-ин тәлә, социализмин тусин тәлә үнн седкләрн көдлж йовх көгшин улсин туст олт-әмтнә килмдж туслгн болджана.

Партин XX-ч хургин шиндврмуд куцадж, багь джалв авчхәдг көллмшчирин болн үүлд шергдлг улсин джалвин икдүлхин, сән бдрн болн амрд бдрмудин өмнк бдрн көдлмшин часиг ахрдүлхин тускар көдлмш келв. Долан часа көдлмшин бдр-үр, нүүрснә болн горнорудн промышленностьд газр дор келг көдлмшт болхла зургьан часа көд-лмшин бдрүр орхин тускар гаргьсн партин болн правительствин шиндвр куцагдженә. Сүүлин джил-мудт әмтн бәәдг гермүд тосхлгын зөвәр икдв.

Советск государств джил болгьн социальн стра-хованьд, дөнъгин тәләд, пенсд, сургьулчирин стипендд дөнъгәр сургьулв дасалгьд, медицинск тетклгьнд болн нань чигн тедү мет юмст ик мөнъг гаргьлж бгнә. Зүг эн джил, энүнә тәләд гаргь-джах мөнъгнә цуг тонь 192 миллиард гар арслнә болхми, эннь СССР-н Государствени бюджетин цуг гаругьин гурвна кегьад нег хув дөнъгән

болджана. Государствени пенсин туск шик күч-көлсчир ик таасмлжтагьар тосхчав.

Олт-әмтнә эдлвр икдлгьнәс болн советск гәнә бслтәс советск олт-әмтнә болн советск джиргьл ярснә медгнә. Олт-әмтнә материалн улм икәр хулддж авч чадх аргь мана орн-н күч-көлсчирт бәәнә, телн улм сән хот-хнәр бәәцхәдг болв.

1957 джил государствени болн комму-нулггьәр дамдлулдж, 1940 джилд-дорхн болн махар кесн хот-хол—3,3 холван, мах шикр—3,3 холван, эд—2,8 холван икәр бсв, терүнләри хамдан шесмг худлггын икәр бсв шаху, торгьн болхла—йисн холван икәр бсв. 1956 джилд 21 сай гар час, 3 сай гар велосип-лдж авб, эн джил болхла эн эд-тәр ур-д хулдгдженә.

Суулин джилмудт промышленность юм машинд, китрүлгү машинд, хувч-хур утүр шид, шора сордг машин икәр кедж гаргьл-дв.

СССР-т культури революц келгьнә соци-аллр дивлврнь болджана, терүнә ашд мана нутг наукин болн техникин бсдж-брг-мшарт делкәд түрүн нег ормлән гарв. Нарт делк-рдгч дәнәс өмн мана орн-нутгт әмтн бсн ддгөн нургьлдж уга келдлә. Олгә цагт сн цуг халх сургьулсар 50 гар сай күн дас-на. Зүг бдән сургьулин заведеньсәр болн кумсар дөрвн сай гар күн сургьулв дас-лана, 1914 джилд болхла 182 миньгнә кр-д жасми. Олт-әмтнә эдл-ахууд бдән болн шипшлнь сургьултә зургьан сай гарспеци-ода көдлж йовчхана, эннь революцион өм-нә сәд көдлжәснәс 33 холван шаху ик. Инж-дин болн техникудин, агрономсин болн зоо-син, багширин, эмчирин болн талдан специ-рин агьу ик церг коммунистическ тосхлти-керт шумгьга кевәр орлдж йовна. Лә болн искусствин бсдж-бргдлжүлггнәд ик күдл-тә Бичәчир, искусствин үүлдчир, коммунизмин идеал дивлхин тәлә, коммунистическ обще-схгч—шин улс сургьхин тәлә шумгьга кев-лдж йовх мана интеллигенцин түрүн нүүр-отрядмудин негнь болджана.

Октябрин дөчн джилдин диг темдгхәри делкән алдр чинртә научн секлгьрин болн гьгьрин байджас советск ученисн үүлдәртә шин тускиг онц ханлттагьар келж зөвтәд-ветск ученисн агьу ик куцагьнәгүсиг цутгнә тууджж келхд дегд ик. Мана орн-нутг атом-рин күчтә чидлиг төвкнүн бәәдлгәнә тәлә-лгьар хамгин түрүн орм эздлжәхин тускар, йиртмдж хоорнд нисгдг балистическ ра-кцлгьтәгьар бидн сбрдж үснәи тускар зүгл с-нәв. Кедж токтагьад, 1957 джилдин октябр-күцлгьтәгьар нисгсн нарт делкәд түрүн бол-гьн искусствени дахуль научн болн техниче-ск цәнъгүсигн залань болсми. (Ниргсн алых таш-Күсц сар болгьл уга, улм сән болн олт-әм-тнә учн апаратура ар гсдсн, деернә дамшл-тәвсн агьрүста советск койрдгч дахуль йиртм-двддж нисгәгьл. Йиртмджәр сергдлж йовх мана-гч дахуль ола үүдшг. (Ниргсн алых ташдан-ветск Союзин койр элч—нарт делкән кой-Газр эргдж нислж йовчхана. Мана учен уас-структурмуд, инженермуд, техникс болн кө-чир күмн әмтнә збзмк күсл куцадж, Октябрин джилдин бөнлә бсн йоста гидг алар белгәри-тск улсиг байрлулв. (Удан алых ташдан)-кин болн техникин бсдж-бргдлжлгнәд шин-эргц темдгсн социализмин орн-нутгин эн-нъгүс цуг делкәг бүклднә үүмүлв.

Советск наукин болн техникин үүлдчирин на промышленностьн көдлмшчирин алар йовдлг цуг нарт делкән кесг сай иньгүд седкләрн байсхалж, бргмджтәгьәр йөр-цән цагла хамдан Советск Союзин эн дивл-рциализмин бшәтнриг сурдәдж алытүрүл-в. научн болн техничск тини ик нәрн тәри-ттәгьар куцадж чалсн учрар, эн әврәннә болн техникән, әврәннә промышленностан а-бдән кемдженәд күргдж өбдлүлсиг тедн итк-тә.

(Цаарандкнь дарук номерт).